

TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE TÜTÜN

Ekrem ÜÇYİĞİT *

İlk kaşif, fatih ve göçmenler, tütünü Amerika yerlilerinden görüp öğrendiler. Bu madde örneğin törenlerde, barış piposu olarak kullanılıyor, tedavi edici özellikleri olduğuna inanılıyordu. Tütünün 16. yüzyıl ortalarında Fransa, Portekiz, İspanya ve İngiltere'ye ulaştığını biliyoruz. Fransa'nın Lizbon'daki elçisi Jean Nicot, tütün tohumlarını, Kraliçesi Catherine de Medici'ye göndermişti. Tütündeki zehirli ve keyif verici madde olan nikotin, adını bu elçiden aldığı da biliyoruz. Öz olarak şunu belirtmek isteriz ki, tütünü Amerika'dan getirenler, Amerika'da ve Avrupa'da onun tarım yöntemlerini geliştirenler ve dünyaya yayanlar Avrupalılardır.

Tütünü, uygarlık tarihinin şeref sayfalarında yer alan türlü gelişmeler arasında değerlendirmeye elbette olanak yoktur. Tarihte insanlığın yükselişinin, gelişmesinin yanı sıra, onu maddi ve manevi düşkünlüğe sürükleyen gelişmeler de olmuştur. Her türden keyif verici zehir burada karşımıza çıkıyor: Afyon, kokain, morfin, esrar, LSD, marihuana vb. gibi. İşte tütün ancak, insanlığa ve uygarlığa dadanan bu illetlerin listesinde yer alabiliyor. Yazımızda, her türlü abartmadan uzak kalmayı amaçlayan bir gerçekçilikle belirtmek isteriz ki, tütünün kişiye zararı, adlarını yukarıda sıraladığımız keyif vericilerin hepsinden daha hafif kalıyor gibi görünebilir. Ama tek bir açıdan bakarak onun zararını küçümsemek çok yersiz bir gaflet olur. Çünkü zehir olarak hafifliğine karşın tütün, ötekilerin toplamını kat kat aşan bir oranda yaygındır. Zengin, fakir, kadın, erkek, genç ve yaşlı, kısacası, insanlığın bütün kesimlerinde yaygındır ve gittikçe de yayılmaktadır. Bu görünüş içinde, büyük üzüntü ile belirtmek zorundayız ki, kişi başına tütün tüketimi bakımından, Türkiye dünyada birinci gelmektedir. Bu tüketimde ABD ikinci sırada yer alıyor. Amerika'nın durumu, bu ülkenin her alanda en çok tüketim yapan dev ölçülerde bir ekonomiye

sahip olmasıyla kısmen açıklanabilir. Genel tüketim bakımından, Avrupa'nın kişi başına en düşük sayılarına sahip ülkesi olmamıza karşılık, tütün tüketiminde dünyaya adeta meydan okuyuşumuz, üzücü olduğu kadar düşündürücüdür de.

Tütünün yurdumuza ne zaman ve nasıl geldiği hakkında kısa ama açık seçik bilgiye sahibiz. Bunun, Osmanlı tarihinin büyük bilgini Kâtip Çelebi'ye dayanması, bilgimizin sağlamlığı üzerinde kuşkuya pek yer bırakmamaktadır. Çelebi'ye göre, tütün bin on tarihinde (1601 yılında) İngilizler eli ile İstanbul'a gelmiş ve bazı göğüs hastalıklarına iyi geldiği söylentisinden de destek görerek, hızla yayılmıştır. Devrin aydın çevrelerinde günün konusu olarak yıllarca tartışılmış, hakkında, özellikle aleyhinde çok söz edilmiştir. Zamanın Cerrahlar Şeyhi İbrahim Efendinin, tütüne karşı mücadeleleyi önerlik ettiği anlaşılıyor. Hakkında çok az şey bildiğimiz bu hekimin genel ve özel toplantılarda, en çok da Fatih Camiinde vaaz ve öğütler verdiğini, tartıştığını, tütün aleyhinde fetvalar ve fetva suretlerini cami duvarlarına asarak ve her yola başvurarak mücadele ettiğini Kâtip Çelebi'den öğreniyoruz. Ama Kâtip Çelebi onun bu çabalarının başarısız kaldığını da belirtiyor: "Çok himmet ve dikkat gösterip boşuna zahmetler çekti. O söyledikçe alem halkı daha çok içip direndi; gördü ki olmaz, vazgeçti."

Kâtip Çelebi, tütünle mücadele konusunda şöyle devam ediyor: "... sonra rahmetli Sultan Murâd'ı Râbî, asrının sonlarında kötülüklerin kapısını kapamak için kahvehaneleri kapattığı gibi, yangınlar çıktığı için tütünü de yasak etmişti. Halk yasağı dinlemediğinden padişahlık gayretli ve hünkâr buyruğuna aykırı gitme suçu ile içenleri cezalandırmak gerekli... giderek kişi yasağın nesnenin üzerine daha çok düşer' dediklerince içmeğe hırsı ve rağbeti artıp bu suçtan nice âdem yokluk ülkesine gönderildi..."

Tütünün 17. yüzyıldan sonra yurdumuzda ve dünyada yayılmakta devam ettiğini, 19. yüzyılda ince kağıda sarılarak, yani sigara biçiminde tüketildiğini biliyoruz.

Önlemler konusunda akla ilk gelecek kaynak kuşkusuz bilimdir. Sigaranın zararlarını, bireye, topluma ve insanlığa nelere mal olduğunu en açık ve yetkili biçimde önümüze sererek olan elbette ki bilimsel bilgidir. Konu sigara ve insan üzerindeki etkileri olunca tıp, kuşkusuz bütün öteki alanlardan önce gelmektedir. Kimi konularda mucizeler yaratan çağımız tıbbının konumu aydınlatmakta ve önlemler önermekte de en büyük yardımcı olacağını düşünmek ve beklemek hakkımızdır. Ancak bu inancın karşısına dikilir gibi görünen bir gerçek de şudur: İngiliz

* Tarih Öğretmeni

tere, Amerika gibi ileri ülkelerde yapılan birtakım anketler, doktorlar arasında sigara tüketim oranının toplumun öteki kesimlerindeki kadar aşağı olmadığını göstermiştir. Demek ki, zararlarını hekim düzeyinde bilmek bile sigara kullanımına karşı yeterli olmamaktadır. Bu da her şeyi tiptan ve hekimlerden beklemenin çıkar yol olmadığını göstermektedir. Başka hangi alanlarda, hangi bilimden, hatta hangi sanat dalından yardım görebiliriz?

Bu konuda edebiyat ve edebiyatla ilgili sanatlardan önemli yardımlar umulabilir. Ama bir öğretmen olarak sorunun beni burada asıl ilgilendiren yanı, eğitimle ilgisidir. J. J. Rousseau, "Eğitimle ilgili olmayan sorun yoktur" demiştir. Buna göre konumuzu şu biçimde ortaya koymak uygun olur sanırım: Yaşayan ve gelecek kuşakları bu afetten korumak için, eğitimden ve öğretmenlerden neler bekleyebiliriz?

1 — Öğretmenin herşeyden önce konu üzerinde yeterli ve sağlam bilgiyi kazanmış olması ve gerektiği zaman çevresini doyuracak bir düzeyde konuşması gerekir.

2 — Çevreye etkilil olabilmek için kendi yaşayışı ile de iyi bir örnek vermenin değerini kimse inkâr edemez. Sigara içmemek, öğretmeni en azından "Siz niçin içiyorsunuz?" sorusunun kendisine yöneltilmesinden korur, ona sigaranın zararlarını rahatça sayıp dökmek olanağını sağlar.

3 — Öğretmenin alışkanlığı varsa ve sigarayı bırakamıyorsa, hiç olmazsa öğrenci karşısında içmemeğe dikkat etmelidir. Özellikle sevilen, sayılan ve beğenilen bir öğretmenin, her hareketi öğrencileri tarafından kolayca benimsenir ve taklit edilir. Değerli ve sevimli bir öğretmenin elindeki sigara, en etkili biçimde reklam ediliyor demektir. Özendirici etkisini düşünmek ve sigarayı öğrencilerinin göreceği yerlerde içmemek, öğretmenin hiç unutmaması gerektiği çok ciddi bir konudur.

4 — Öğretmenin sigara alışkanlığı olması, onu asla sigaraya karşı savaşın dışına atamaz. İçen öğretmen, alışkanlığına gülünç özü uydurmak gibi, inandırıcı olmayan bir yola sarparsa elbette küçümsenir. Tam tersine, bu gibi durumlarda öğretmen, cesaret ve içtenlikle konuşabilmelidir. "Ben içiyorum. Ailemin hakkı olan ayrığımın bir bölümünü bu dumana vererek boşluğa savuruyorum. Bu yüzden öksürüyorum. İstatistiklere göre arkadaşlarımdan beş yıl önce ölmem gerekir. Bütün bunları biliyorum, düşünüyorum ama bırakamıyorum. İşte içtiğim şey böyle bir belâ: İçerseniz sizler de benim gibi olacaksınız; benim gibi olmanızı ise istemiyorum. Benden

örnek değil, ibret almanızı istiyorum. Ben öğretmenim, kusurlarımdan öğrencilerimde devamını elbette istemiyorum..." diyebilmelidir. Hiç bir pedagoji kitabında, sigarayı veya bir başka kötülüğü önleyecek sihirli bir formül yoktur. Ama şunu kesin olarak söyleyebilirim ki, insanları gerçekten etkilemek istiyorsanız söylediğimize inanmanız, inanarak konuşmanız gerekir. İnsanlar çıkar ya da zor karşısında veya nezaket gereği olarak bir yalana boyun eğebilir. Ama bir yalana saygı duymasını hiç kimseden bekleyemezsiniz. Kıscacı, öğretmenin içten ve gerçekçi olması şarttır.

5 — Bu kadar yaygın bir afetle mücadele, insana umutsuzluk verebilir. Ama bu, yersiz bir duygudur. Sigaranın yaygınlığına karşılık biz de çok sayıdayız, yüzbinleri aşıyoruz. Dünyada ve yurdumuzda yeterince tanınan Dr. Alexis Carrel'in, çok sevdiğim şu sözlerini burada anımsatmakta yarar buluyorum:

"Ne kadar küçük olursa olsun, hiç kimse insanlığın kurtuluşundan elinden geleni hizmeti küçümsememelidir."

Bu yazı, İstanbul'da yapılan 15. Türk Tüberküloz Kongresinin 22 Haziran 1981'deki "Sigara ve İnsan Sağlığı" konulu açık oturumunda sunulan bildiriden kısaltılarak hazırlanmıştır.

SIGARAYA KARŞI YENİ UYARILAR

Sigara içmeye karşı en acımasız suçlama A.B.D.'de yayınlandı. Genel Cerrah C. Everett Koop'un Şubat ayı sonlarında yayınlanan raporunda, 1982 yılı içinde, sigara içmeye bağlı kanserden 129.000 Amerikalının öleceğini ileri sürüyor. Bu rakam, ülkedeki tüm kanserden ölümlerin % 30'u olup, büyük çoğunluğu karaciğer kanseridir. Diğer bazıları ise gırtlak, ağız ve yemek borusu kanserleridir. Koop'un raporuna göre, sigara, mesane, böbrek, pankreas kanserlerinde yardımcı etkindir. Ayrıca mide ve rahim kanserleri de sigaraya bağlanabilir.

Sigara içmeyen Koop, iki çalışmasını kanıt olarak göstererek, kocaları sigara içen kadınlarda, akciğer kanseri olma riskinin daha büyük olduğunu ileri sürüyor.

Genel cerrah raporunun sonunda şöyle diyor:

"Her ne kadar, pasif ve gönülsüz sigara içmenin, akciğer kanserine yol açtığı konusunda henüz yeterli kanıtlar yoksa da, bu ilişkili gösteren kanıtlar her yıl çoğalıyor."